

УДК 94(477.7)"18/19"

І. В. Чорноіваненко

РІД СКАДОВСЬКИХ І БІЛОЗЕРКА

У статті розглянуто роль Білозерки у житті представників дворянського роду Скадовських. Показано, що протягом 1798-1917 рр. маєток був матеріальною основою життя родини, центром реалізації наукових і культурних ініціатив, формування та трансляції сімейних цінностей. Визначено внесок родини в економічний та культурний розвиток населеного пункту, фактори, що вплинули на функціонування маєтку, ставлення громадськості до діяльності роду на сучасному етапі. Окреслено перспективи подальшої роботи в напрямі дослідження маєтків відомих діячів Південної України.

Ключові слова: рід Скадовських, Білозерка, Південна Україна, дворянські маєтки, родові маєтки.

Білозерка (Іванівка, Скадовка) розташована на відстані 12 кілометрів від міста Херсона, на березі Білого озера та озера Безмен. До 1920 р. Білозерка входила до Херсонського повіту Херсонської губернії, була центром волості. Нині населений пункт має статус селища міського типу, є районним центром Херсонської області. Протягом 1798-1917 рр. Білозерка відігравала роль родового маєтку херсонської гілки дворянського роду Скадовських. За цей період маєток став центром реалізації наукових і культурних ініціатив представників родини.

Останнім часом в українській історичній науці актуалізувалося вивчення різноманітних аспектів маєтків громадських діячів, благодійників. Однак садиби Південної України не стали предметом спеціальних розвідок. Їх функціонування розглядається лише як складова в дослідженнях господарської діяльності дворян. Дослідженням маєтків у межах сучасної Херсонської області активно займається краєзнавець С. Дяченко. На основі архівних матеріалів та експедицій, дослідник вивчає діяльність власників та визначні події, пов'язані з садибами, проводить реконструкцію архітектурних особливостей. Підготовлено цикл повідомлень, зокрема про Фаліївку [1], Преображенку [2], Асканію-Нову [3], Гаврилівку [4], Чорномор'є [5], Консулівку [6], Козацьке [7], Бехтери [8], Чорнянку [9], Білозерку [10].

Напрями організації маєтків визначили особливості економічного та соціокультурного розвитку південноукраїнського регіону. Діяльність садиб була порівняно нетривалою й коливалася в межах 100 років. Власниками садиб, окрім росіян, стали німці, поляки, французи. Серед найвідоміших родів були Альбранти, Вассали, Скадовські, Фальц-Фейни. Моделі маєтків відображали індивідуальний підхід, оскільки власники садиб брали безпосередню участь в організації маєтків. Поліетнічний характер населення зумовив симбіоз стилів, ідей та підходів як у виборі напрямів діяльності, так і в підходах до улаштування маєтків. Виходячи з цього, садиби не стали центрами формування української національної ідентичності. Частково вцілілі за радянських часів, садиби Херсонської та материкової частини Таврійської губернії нині поступово руйнуються. Кримським маєткам у плані збереженості пощастило більше. Вже в 30-х рр. XX ст. на базі елітних маєтків були створені будинки відпочинку, пансіонати та музеї, руйнації зазнала незначна частина споруд, велику частину майна вдалося вивезти за кордон [11].

Представники польського дворянського роду Скадовських прибули до Південної України наприкінці XVIII ст. Бальтазар Бальтазарович та його племінник Яків Якович працювали в Польській торгівельній компанії, представництво якої зосереджувалося в Херсоні. Б.Б. Скадовський володів нерухомістю в Херсонській, Я.Я. Скадовський – в Таврійській губерніях. Так було засновано дві гілки роду.

У 1780 р. першим власником Білозерки став генерал-цейхмейстер, один із засновників міста Херсона – Іван Абрамович Ганнібал. Згідно з Указом Катерини II він отримав 12000 десятин між річками Дніпром і Білозеркою [12, арк. 2-2 об.]. В 1784 р. Білозерку продано графу Олександр Андрійович Безбородько. В цей період у маєтку працювали 4 вітряні млини, було влаштовано сад, побудовано кам'яну церкву Різдва Іоанна Предтечі [13, арк.11].

У 1798 р. Білозерку разом із селами Херсонка, Покровське й Олександрівка (всього 14000 десятин) придбав Бальтазар Бальтазарович Скадовський (1752-1814) [14, арк.14]. Протягом 1803-1811 рр. Б. Б. Скадовський служив директором Одеської митниці, тому перебував у маєтку рідко. Після відставки він повністю присвятив себе господарським справам. На 1801 р. власнику належало 363 селяни, з них 205 проживало в Білозерці [15, арк. 26зв.-27]. За його заповітом, маєток мав перейти до дружини Євдокії. Власник сподівався, що дружина під час поділу спадку "в поділі нікого не скривдить і сину надасть можливу перевагу" [16, арк.21 об.].

З 1814 р. власницею маєтку була Євдокія Скадовська. Після одруження з Лукою Яворським, всі господарські справи залишалися в її компетенції. В роки неврожаїв (1825, 1834 рр.) Л. Яворський фінансово підтримував маєток: оплачував борги банку, проводив купівлю насінневого матеріалу. Однак допомога названого батька не усунула виникнення родинної суперечки. Діти звинувачували Л. Яворського в причетності до розподілу прибутків з маєтку. Є. Яворська виступила на стороні чоловіка, про що знаходимо свідчення в заповіті. "Я вважала себе над всім рухомим і нерухомим майном повною господаркою, тому не мала необхідності звітувати" [17, арк.10]. Законні спадкоємці відмовлялися визнати претензії вітчима на родові майно. Таким чином, ситуація демонструє відношення представників родини до участі в управлінні маєтком особи, яка не мала юридичних підстав на Білозерку. За часів Євдокії Яворської в Білозерці відбулося відкриття лікарні для "страждущих больных крестьян и посторонних". Євдокія уповноважувала сина здійснити ремонт місцевої церкви та побудувати нову дзвіницю [18, арк. 296]. У випадку невиконання

останньої волі, кошти мали бути витрачені на допомогу Лебединському (Чигиринський повіт Київської губернії) та Ладинському монастирям (Прилуцький повіт Полтавської губернії) [19, арк. 298].

По смерті Євдокії Яворської, Білозерка переходить до Лева Бальтазаровича (1814-1871). У 1846 р., за клопотанням власника, Білозерка отримала статус містечка. Дозволялося влаштування 2 ярмарок та торгів на рік [20, арк. 3, 5]. Ярмарки мали відбуватися в день Вознесіння Господнього й архангела Михаїла. Винокурні заводи Л. Б. Скадовського належали до трійки найбільших в Херсонській губернії [21, с.443]. На 1856 р. у Білозерці налічувалося 70 дворів [22, арк.1], у селі проживало 139 родин (1858 р.) [23, арк. 402]. Під час Кримської війни в містечку було організовано лікування військових. Історик Арсеній Маркевич зазначав про перевезення хворих до Херсону в липні 1855 р. (350 осіб), Катеринослава (295 осіб) та Білозерки (280 осіб) [24, с. 86].

Лев Балтазарович Скадовський намагався виконати материнський заповіт. В 1839 р. власник маєтку звертався до архієпископа Херсонського й Таврійського Гавриїла з проханням про проведення ремонту церкви. Планувалося зробити дерев'яні "предели" з 4-х сторін на кам'яному фундаменті, збудувати дзвіницю та огорожу, перекрити дах, оштукатурити стіни й стелю, зробити нові віконні рами, пофарбувати іконостас. Однак Херсонська духовна консисторія не вважала за доцільне зведення додаткових приміщень, оскільки це псувало загальний вигляд храму. Дозволялося провести частковий ремонт або збудувати нову церкву [25, арк. 38]. В 1866 р. Лев Балтазарович придбав двоповерховий будинок в центрі Херсона. Ймовірно, родина перебувала в домі не часто. В юридичних документах, зокрема реєстрах нотаріусів, як місце проживання представників роду вказувалася Білозерка.

Протягом 1867-1874 рр. родина надавала маєток в оренду [26, арк.25]. Орендатором виступав одеський купець Вульф Соломонович Левін, який утримував поштову станцію в містечку. За цей час стан маєтку істотно погіршився. Після закінчення навчання в Новоросійському університеті налагодженням господарських справ займався Георгій Львович Скадовський (1847-1919) вже [27, арк.1]. У 1876 р. родина уклала мирову угоду про розподіл спадщини в херсонського нотаріуса І.І. Корбуля. Відповідно до неї, все нерухоме майно, в тому числі й Білозерка, перейшло у власність Миколи Львовича (1845-1892) та Георгія Львовича. Брати мали виплатити сестрам – Варварі, Ользі, Анні та Марії – по 24000 крб. Зазначена сума визначили шляхом поділу загальної вартості майна [28, арк. 44зв.-45]. Спільне управління маєтком тривало порівняно недовго – в 1885 р. Микола Львович передав брату в оренду свою частину спадщини [29, арк.66]. Таким чином, фактичним власником маєтку став Георгій Львович.

Микола Львович обрав професію художника, став засновником Товариства південноросійських художників (Одеса). Для нього Білозерка відігравала роль своєрідної "творчої Мекки" [30, с. 117]. В маєтку була обладнана майстерня, тому на полотнах він часто зображував рідні краєвиди (пейзажі "Озеро Біле", "Зима", "Білозерка", картини "Рибалки", "Мотив на Дніпровському лимані"). Роботи художника демонструвалися на виставках, присвячених річницям із дня народження співвітчизника (в 1971, 1996, 2011 рр.) [31; 32, с. 10]. Після його смерті, право на частину маєтку перейшло до сина Сергія (1886-1962) та дружини Марії Сергіївни (1860-1940). М.С. Россолімо (в першому шлюбі Скадовська) від імені малолітнього сина вирішила залишити свою долю маєтку в орендному утриманні Г.Л. Скадовського до 1901 р. [33, л.103зв.-104].

Г. Л. Скадовський був великим землевласником, громадським діячем, предводителем дворянства Херсонського повіту (1895-1910), головою Херсонської губернської вченої архівної комісії (1898-1911). За його життя в маєтку розпочався новий період – він став центром господарських, наукових та культурних досліджень. У Білозерці, що отримала статус селища в 1893 р., діяли парафіяльна та початкова школи, метеорологічна станція, земська поштова станція, ошадне товариство, 4 лавки, корчма, працював фельдшер. Оплата роботи останнього здійснювалася за кошти власника маєтку та волості [34, с.398]. Власник опікувався навчальними закладами: надавав кошти для ремонту та білення школи, будівництва кам'яного паркану, саджанці для влаштування шкільного саду [35, с.103; 36, с.124; 37, с.13]. У листопаді 1885 р. в маєтку проводилося випробування вакцини проти сибірської виразки за участю професора Харківського університету Л. С. Ценковського [38, с.65]. Для цього обладнали спеціальну лабораторію та залучили ще чотирьох дослідників. Успішність заходу сприяла масовому поширенню практики щеплення овець.

В маєтку проходили практику учні Херсонського земського сільськогосподарського училища. Серед практикантів був Олександр Дмитрович Цюрупа – радянський державний і партійний діяч, один з організаторів соціал-демократичного гуртка в Херсоні [39, арк.4]. Він обрав Білозерку як місце для "революційної роботи": тут проводилися збори учасників гуртка, відбувалося гектографування (копіювання) спеціальної літератури. До участі в діяльності гуртка була причетною і Ольга Львівна Скадовська. У 1893 р. про діяльність О.Д.Цюрупи в маєтку стало відомо жандармським органам [40, арк.373-375]. У 1913 р. в маєтку відкрили пам'ятник імператору-визволителю Олександру II на честь 50-річчя звільнення від кріпацтва. На відкритті були присутні представники губернських державних та громадських органів [41].

Для збору козацьких пісень маєток відвідував історик та етнограф Д. І. Яворницький. Серед зафіксованих текстів були: "А в городі, та в Гамані", "Запорожці, ви добрі молодці", "Ой у Січі, у Самарі, там був козак Чалий" [42, с.629-631, 636-640]. Збиранням етнографічного матеріалу займався й сам власник садиби. Георгій Львович записав пісні "Жаловався лиман морю" та "Запорожці та добрі хлопці" [43, с.321]. В листі до історика Георгій Львович ділився враженнями щодо процесу "запису" пісень, інформував про перспективи подальших досліджень. В Білозерці проводилася обробка археологічних матеріалів, знайдених

під час розкопок Г.Л. Скадовського на Березані в 1900-1901 рр. За його запрошенням опрацюванням знахідок першого сезону займався професор Е. Р. Штерн [44, с. 435].

В мемуарах про життя в Білозерці згадувала Анна Львівна Бродська (1855-1929) (дівоче прізвище – Скадовська). “У нас була велика, щаслива родина. Ми рідко залишалися одні, оскільки у нас постійно жили друзі й у будинку завжди що-небудь відбувалося. Ми не відчували себе відірваними від світу, хоч поряд і не було залізної дороги й до найближчого міста – Херсону – доводилося добиратися на конях”. Спогади містять ілюстрації до традицій проведення свят в дворянських родинах. “Музик завжди з радістю зустрічали в будинку мого батька, і вони жили разом з нами тижнями, а бувало й місяцями”. З нагоди дня народження матері Скадовські влаштовували святковий обід для знайомих із Херсону та сусідніх маєтків. Окрім традиційних страв, до столу готували іменний пиріг з курячою, рисовою, або грибною начинкою. На завершення свята А. Д. Бродський (чоловік авторки мемуарів) організував музичний концерт з феєрверками [45, с.19, 29-30]. Частими гостями маєтку були друзі родини. Незалежно від мети візиту, всі захоплювалися гостинністю господарів. На вихідних в маєтку перебувала родина Русових. Софія Русова була вражена відкритістю власників й відмічала, що “дім Скадовських став маленьким культурним центром”. За її побажанням, Георгій Львович влаштував нічну прогулянку по Дніпру вздовж маєтку [46, с.163].

З маєтком пов'язано низку важливих подій в історії родини. В Іоанно-Предтеченській церкві родина сповідалася [47, арк.1], відбувалося хрещення Анни Львівни (1853-1929), Марії Львівни (1855-1919), Георгія Львовича (1847-1919), Георгія Георгійовича (1888-1919), проходив обряд вінчання Єлизавети Балтазарівни та Володимира Тимофійовича Любенкова, Івана Георгійовича та Катерини Володимирівни Бурачкової. На Білозерському цвинтарі поховані Марія Львівна (1849-1852), Єлизавета Львівна (1862 р.), Гаврило Львович (1867 р.) та Микола Львович (1846-1892). В радянський період старе кладовище Білозерки було знесено, на його місці побудували стадіон. Матеріали місцевої періодики містять інформацію про факт розграбування могили Миколи Скадовського в 60-х рр. [48, с.2].

Відомості про архітектурні особливості садиби збереглися фрагментарно. Протягом 1917-1919 рр. було зруйновано значну частину приміщень. З описів націоналізованого нерухомого майна можна встановити типи споруд. В 1921 р. на території маєтку було зафіксовано 22 будинки, підвал, лазню та млин. Від “палацу Скадовського” вціліла лише підлога [49, арк.65-66]. Спочатку будинок Скадовських планували підпорядкувати Білозерській сільській раді [50, арк.13-13зв.]. В 1926 р. його передали в розпорядження Херсонського сільськогосподарського технікуму (нині – Херсонський державний аграрний університет) [51, арк.515].

У радянський період ім'я Скадовських набуло негативного забарвлення, частіше про діяльність родини відмовлялися згадувати. Праці з історії Білозерки представляли Скадовських як “жорстоких поміщиків” (про Лева Скадовського), містили окремі факти наукової діяльності представників родини [52, с.151-152]. З середини 1990-х рр. розпочалася переоцінка ставлення громадськості до діяльності попередників. До 150-ї річниці від дня народження Г. Л. Скадовського Білозерська селищна рада народних депутатів вирішила присвоїти його ім'я мікрорайону селища [53, арк.7]. Втілити рішення так і не вдалося. Згодом на карті селища з'явилась вулиця Л.С. Ценковського. Нині з історією роду Скадовських можна ознайомитися в Білозерському районному музеї імені Дмитра Багалія.

2013 р. став багатим на події, що сприяли відновленню пам'яті про родину Скадовських та ознайомленню з їхньою діяльністю. В травні районний музей відкрив інтерактивну експозицію, присвячену уродженій Білозерки, письменниці, педагогу-дефектологу Ользі Скороходовій. Виставка підготовлена в процесі реалізації програми “Культура на дотик”, що є складовою міжнародного проекту “Нове дихання культури: мистецтво оживляє спадок” (провідна організація – Центр молодіжних ініціатив “Тотем”, м. Херсон). На часі – вдосконалення експозиції родини Скадовських, що також викликане поживленням інтересу жителів Білозерки до діяльності представників родини. В липні Херсон відвідали нащадки роду – праправнучка Г. Л. Скадовського, Тетяна Олександрівна Скадовська (Виноградова) з родиною, які на сьогодні проживають в Нижньому Тагілі (Росія) [54; 55]. Було організовано офіційну зустріч з представниками Херсонської обласної адміністрації. Інформацію про дворянські коріння роду вони дізналися завдяки сучасним інформаційним технологіям. Нащадки відвідали меморіальне кладовище Херсона, де поховані Георгій Львович, Марія Петрівна та Георгій Георгійович Скадовські, херсонський будинок, планували побувати в Білозерці.

Отже, Білозерка слугувала матеріальною основою життя родини Скадовських, стала центром формування сімейних цінностей. Сприятливе географічне розташування (близькість до губернского міста, наявність різноманітних природних ресурсів), відкритість та активність представників роду зробили Білозерку відомим маєтком Херсонської губернії. З середини 1870-х рр., у зв'язку зі зміною соціального статусу дворянства, з'являється необхідність збільшення контактів із містом. Однак особисте ведення господарчих справ та схильність до позаміського способу життя, Білозерка залишалася основним локусом перебування родини. Маєток відігравав особливу роль в житті родини, що впливало передусім з зацікавленість представників роду. Перспективним на сьогодні залишається комплексне дослідження історії маєтку, зокрема вивчення господарської системи, з'ясування долі власності родини в радянський період, розкриття механізмів формування образів й уявлень про Скадовських серед місцевих жителів (завдяки застосуванню методології усної історії), включення Білозерки до регіональних туристичних маршрутів. Виконання окреслених завдань є доцільним і для вивчення інших маєтків південноукраїнського регіону.

Джерела та література

1. Дяченко С. Садовая Фалеевка Комстадиуса. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 08.02.2007.
2. Дяченко С. Преображенка. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 15.03.2007.
3. Дяченко С. Аскания Нова. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 29.03.2007.
4. Дяченко С. Гавриловка Фальц-Фейна. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 12.04.2007.
5. Дяченко С. Черноморье. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 19.04.2007.
6. Дяченко С. Консуловка. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 07.05.2007.
7. Дяченко С. Казацкое князя Трубецкого. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 19.04.2007.
8. Дяченко С. Бехтеры Овсяннико-Куликовского. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 23.08.2007.
9. Дяченко С. Чернянка Мордвинова. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 25.10.2007.
10. Дяченко С. Белозерка Скадовских. Имена Херсонского края / С.Дяченко // Вгору. – 20.12.2007.
11. Галиченко А.А. Усадьбы Крыма в первые годы Советской власти // <http://www.kajuta.net/node/965>
12. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. 14, оп. 1, спр. 62.
13. ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 223, 60 арк.
14. ДАХО, ф. 14, оп. 2, спр. 8, 37 арк.
15. ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 476, 42 арк.
16. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 23, 80 арк.
17. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 92, 205 арк.
18. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 106, 351 арк.
19. ДАХО, ф. 191, оп. 1, спр. 106, 351 арк.
20. РГИА, ф. 1887, оп. 6, спр. 340, 6 арк.
21. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния. Часть 2. – Спб., Тип. Калиновского. – 1863. – 1022 с.
22. ДАХО, ф. 14, спр. 1873, 48 арк.
23. ДАХО, ф. 22, оп. 1, спр. 117, 985 арк.
24. Маркевич А. И. Таврическая губерния во время Крымской войны. (По архивным материалам). – Симферополь, Типография Таврического губернского правления. – 1905. – 260 с.
25. Державний архів Одеської області, ф. 37, оп. 1, спр. 1058, 38 арк.
26. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 8, 302 арк.
27. Российский государственный исторический архив (далі – РГИА), ф. 449, оп. 1, д. 424, 2 л.
28. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 11, 49 арк.
29. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 30, 200 арк.
30. Дяченко В. Творча Мекка художника Миколи Скадовського / В. Дяченко // Константи: альманах соціальних досліджень. – 2007. – № 1. – С. 117-120.
31. Сора О. Поспішіть до музею! / О.Сора // Наддніпрянська правда. – 1996. – 10 грудня. – С. 4.
32. Дяченко В. Художник Николай Скадовский / В. Дяченко // Взгляд. – 2006. – 7 сентября. – С. 10.
33. ДАХО, ф. 59, д. 51, 163 арк.
34. Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении / Губернский статистический комитет. – Херсон: Тип. Губернского Правления, 1896. – 579 с.
35. Постановления Херсонского уездного земского собрания 48 очередной сессии 1913 года и доклады управы. – Херсон, 1913. – 328 с.
36. Постановления Херсонского уездного земского собрания 51 очередной сессии 1916 г. Доклады управы и комиссий. – Херсон, 1916. – 65+153 с.
37. Постановления Херсонского уездного земского собрания очередной сессии 1915 г. Доклады управы и комиссий. – Херсон, 1915. – 227+67 с.
38. Ревенок Н.Д. Прогрессивный земский деятель (к 125-летию со дня рождения Г.Л. Скадовского) / Н.Д. Ревенок // Советское здравоохранение. – 1972. – № 1. – С. 64-66.
39. ДАХО, ф. 189, оп. 1, спр. 717, 22 арк.
40. РГИА, ф. 1405, оп. 521, д. 440, 486 л.
41. Южная Русь, 11.06.1913.
42. Эварницкий Д.И. Малороссийские народные песни, собранные в 1878-1905 гг. / Д.И. Эварницкий. – Екатеринослав, 1906. – 772 с.
43. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Вип. 3: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького / Укладачі С. В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова та ін.; Вступ. ст. С.В. Абросимової; Під загальною ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ, 2005. – 740 с.
44. Кузьмищев А. Г. Березань в археологических исследованиях Э.Р. фон Штерна // Боспорские исследования. – Симферополь-Керч, 2012. – Вып. 26. – С. 433-457.
45. Бродская (Скадовская) А. Л. Воспоминания о русском доме: Адольф Бродский, Петр Чайковский, Эдвард Григ в мемуарах, дневниках, письмах / А.Л. Бродская (Скадовская) / Сост., предисл., подготовка текстов и примеч. Е.В. Битеряковой, М.Н. Строгановой. – Феодосия-Москва, Издательский дом "Коктебель", 2006. – 264 с., илл.
46. Русова С. Мої спомини / С. Русова // За сто літ. – 1928. – Т. 29. – Кн. 3. – С. 147-206.
47. ДАХО, ф. 207, оп. 1, спр. 1978, 12 арк.
48. Ружина В. У Білозерці жили і упокоїлись Скадовські / В. Ружина // Придніпровська зірка. – 2002. – 24 травня. – С. 2.
49. ДАХО, ф. Р.-64, оп. 1, спр. 7, 75 арк.
50. ДАХО, ф. Р.-440, оп. 2, спр. 1464, 107 арк.
51. ДАХО, ф. Р.-169, оп. 1, спр. 67, 670 арк.
52. Белозерка // История городов и сел Украинской ССР. Херсонская область. – К.: Институт истории Академии наук УРСР, 1983. – С. 151-160.
53. Архівний відділ Білозерської районної державної адміністрації, ф. Р-4009, оп. 2, спр. 3, 8 арк.
54. Херсон посетят потомки Скадовских. 27.06.2013 // http://www.city.kherson.ua/news_detail/herson-vidvidayut-nashadki-rodu-skadovskih-2.
55. Конференция с потомками рода Скадовских // <http://www.kherson-gid.com/ru/o-hersone/novosti/885-konferentsija-s-potomkami-roda-skadovskih.html>

Черноиваненко И. В. Род Скадовских и Белозерка

В статье рассмотрено место Белозерки в жизни представителей рода Скадовских. Показано, что на протяжении 1798-1917 годов усадьба была материальной основой жизни семьи, центром реализации научных и культурных инициатив, формирования и трансляции семейных ценностей. Определено вклад семьи в экономическое и культурное развитие населенного пункта, факторы, влиявшие на функционирование имения, отношение общественности к деятельности рода на современном этапе. Намечены перспективы дальнейшей работы в направлении исследования усадеб известных деятелей Южной Украины.

Ключевые слова: род Скадовских, Белозерка, Южная Украина, дворянские имения, родовые имения.

Chornoivanenko I. V. Skadovs'ki family and Bilozerka

The article considers the roll of Bilozerka estate in the life of the Skadovsky family. It is shown that during the years 1798-1917 the estate was the material basis of family life, the centre for realization of scientific and cultural initiatives, the formation and transmission of family values. The contribution of the family to economic and cultural development of the estate, the factors that affected the development of the estate and the attitude of community to the family activity at the present stage are defined in the article. The prospects of further work and tendencies of the research of the Southern Ukrainian estates are outlined in the article.

Keywords: Skadovsky family, Bilozerka, South Ukraine, the noble estate, the family estate.

УДК 94(477)''19/20''

М. М. Москалюк

СТАНОВЛЕННЯ І РОЛЬ ПІДПРИЄМЦІВ У ЦУКРОВІЙ ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті досліджено становлення та розвиток підприємницького класу у цукровій промисловості українських губерній Російської імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Проаналізовано вплив окремої верстви підприємців на цукрову галузь, охарактеризовано їхню меценатську діяльність, розглянуто окремі аспекти соціального походження цієї верстви населення регіону.

Ключові слова: підприємництво, цукрова промисловість, губернія, Російська імперія, Наддніпрянська Україна.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що на сучасному етапі розвитку історії принципового значення набувають дослідження соціально-економічних процесів, в основі яких лежать особливості становлення та розвитку галузей промисловості, які зазнали принципових трансформацій внаслідок відміни кріпосного права у 1861 р. Серед складного комплексу питань, що стосуються досліджуваного періоду історії українських губерній, які на той період входили до складу Російської імперії, важливе місце відводиться аспектам, які пов'язані із підприємницькою діяльністю деяких верств населення.

Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. була часом бурхливого становлення ринкових відносин у Російській імперії, важливе значення у якій відіграла Наддніпрянська Україна. Зважаючи на подальші історичні події, велику увагу дослідників привертає питання – наскільки успішним був ринковий розвиток країни загалом і українських земель зокрема? Чи мала історичні перспективи ринкова модернізація господарства та суспільно-політична система в цілому? [1, с.5].

Об'єктом дослідження даної праці є соціально-економічні аспекти, які пов'язані з діяльністю підприємницького класу у цукровій промисловості українських губерній Російської імперії. Предмет дослідження – модернізація та роль підприємців у цукровій галузі. Виходячи із цього, ми поставили завдання дослідити роль підприємницького класу та його вплив на модернізаційні процеси, які пов'язані зі становленням та розвитком цукрової промисловості українських губерній.

Над даною проблематикою працювали такі дослідники, як О. Донік, В. Крутіков, Т. Лазанська, М. Москалюк, М. Цехановський та інші. Проте увага їхніх досліджень сконцентрована на проблемах соціального походження промислової буржуазії, меценатській і добродійній діяльності, загальній характеристиці обробних галузей промисловості, оплати праці робітників і службовців. Поза увагою залишилося питання значення підприємців як важливого класу, який був рушієм соціально-економічних змін у розвитку промисловості країни.

У радянській історіографії постійно підкреслювалося, що цукрозаводчики не виконували ніякої конструктивної ролі у виробництві, а тільки дбали про свої бариші. Але насправді це було не так. Щоб встояти у жорсткій конкурентній боротьбі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, підприємці змушені були піклуватися про технічний прогрес, оскільки тільки на цій основі можна було радикально підвищити продуктивність заводів і знизити собівартість цукру, тим самим забезпечивши його збут. Цукрозаводчики повинні були також знати цукрове виробництво, щоб застерегти себе від шахрайства, або некомпетентності та звичайної недбалості адміністрації заводів. Саме відсутність необхідного контролю за діями адміністрації, яка займалася шахрайством, призвело, серед інших причин, до краху на початку 70-х років ХІХ ст. відомої фірми "Яхненка і Симиренко" та до банкрутства багатьох поміщицьких заводів.